

6. Якимчук С. Н. Методика музичного виховання: [навч. посібник] / Світлана Никонорівна Якимчук. – Рівне, 2003. – 160 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Пономаренко Тетяна Валентинівна – старший викладач кафедри музичного виховання, співу та хорового диригування Криворізького

педагогічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет».

Коло наукових інтересів: становлення музичної освіти на Україні; питання вокально-хорового виховання студентів музичних відділень педагогічних навчальних закладів.

УДК 675. 876:45

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМ ТВОРЧОЇ РОБОТИ ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА З УЧНЯМИ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Віктор САЧОК (Київ)

Постановка проблеми. Розвиток вищої педагогічної освіти України в європейському контексті вимагає посилення уваги суспільства до якості професійної підготовки вчителів. Реалізація цих стратегічних завдань неможлива без модернізації навчально-виховного процесу, використання актуальних освітніх технологій і форм роботи в загальноосвітніх навчальних закладах. Відповідно, підвищена увага до завдань творчого розвитку учнів початкової школи засобами музичного мистецтва. Тому завдання всебічного педагогічного сприяння саморозвитку і творчої самореалізації учнів мають бути в центрі освітньої діяльності сучасної школи. У зв'язку з цим у педагогічній теорії відбуваються істотні зміни у визначенні умов, змісту форм і методів роботи по активізації творчого потенціалу учнів початкової школи.

Аналіз досліджень і публікацій. Філософські та психолого-педагогічні аспекти даної проблеми представлені у дослідженнях М. Бердяєва, Л. Виготського, В. Давидова, Д. Ельконіна, В. Кан-Каліка, В. Сухомлинського та ін. Сучасний погляд на проблему знаходимо у контексті робіт Е. Ануфрієва, В. Афанасьєва, Б. Кедрова, А. Спіркіна та ін., де творча активність виступає як вища форма прояву активності особистості. Суттєве значення для дослідження проблеми представляють праці Б. Ананьєва, М. Бернштейна, Д. Богоявленської, К. Тихомірова, в яких розкрито сутність цього процесу і визначені можливості розвитку творчої активності в різних видах діяльності. Так, розвиток творчої активності особистості в колективі і колективній діяльності розглянуто Ю. Азаровим, В. Караковським, В. Полукаровим та ін. Дослідники акцентують увагу на тому, що орієнтація колективної діяльності на інтереси, здібності та вміння кожного члена колективу сприяють формуванню творчої індивідуальності особистості. Конкретизуючи

завдання розвитку творчої активності учнів на уроках музики, автори вказують на необхідність спеціального стимулювання у дітей асоціативного мислення, творчої фантазії, прагнень до імпровізаційної діяльності та продуктивного самовираження.

Аналізуючи рівень теоретичної розробленості проблеми в педагогічній теорії, не можна не відзначити значні досягнення в площині пізнання її методологічних основ. Однак, слід погодитися з думкою М. Берхіна, А. Лука, О. Лобової про необхідність сучасних досліджень творчої активності школярів в галузі музичної освіти, яка має значний потенціал таких можливостей, з огляду на використання різних форм діяльності з учнями на уроках музичного мистецтва. Ця проблема і є центром нашої уваги.

Мета статті: розкрити особливості форм творчої роботи вчителя музичного мистецтва з учнями початкової школи.

Виклад основного матеріалу. Слово «творчість» походить від слова «творити», і в загальновідомому сенсі це означає «здатність шукати, винаходити і створювати щось таке, що не зустрічалося в минулому досвіді. У філософському енциклопедичному словнику категорія «творчість» визначається як «діяльність, що породжує щось якісно нове, ніколи раніше не знане» [2]. Творчість може при цьому розглядатися у двох аспектах: психологічному та філософському. Психологія творчості досліджує процес, психологічний «механізм протікання акту творчості». Філософія розглядає питання про сутність творчості, який по-різному ставився в різні історичні епохи. Г. Грачов зазначає, що творчість за своїм призначенням (розвиток творчої здібності людей через її споглядання) має дати суспільству, колективу не тільки відчуття себе творцями, а й пізнання свого творчого процесу. Він стверджує, що творчість – це самовираження особистості, і в цьому

завжди є місце загальноприйнятого, відомого, визнаного, що творчість завжди є ризик, дерзання [3].

Аналізуючи діалектику творчості та освіти Н. Венчеренко вважає, що «творчість є мистецтво пошуку, застосування, комбінації знань новими способами» [4, с. 91]. Для творчої діяльності «характерна інтеграція різнобічних здібностей цілісної особистості – напруженого пошуку, технічного та організаторського новаторства, творчого мислення таланту і характеру» [4, с. 101].

Велику увагу творчості приділяв у своїх роботах Л. С. Виготський. Розглядаючи феномен творчості, психолог писав: «...У щоденному оточуючому нас житті творчість є необхідною умовою існування, і все, що виходить за межі рутини і в чому полягає хоч йота нового, зобов'язане своїм походженням творчому процесу людини» [6, с. 7]. З іншого боку, незважаючи на багатосторонню вивченість даного питання в музичній педагогіці необхідно відзначити, що до цих пір практично не зачіпали проблему вивчення можливостей впливу організаційних форм навчальної діяльності та їх доцільних поєднань на розвиток творчої активності молодших школярів на уроках музичного мистецтва. Практична сторона даної проблеми полягає в тому, щоб на уроках музики з урахуванням цілей і завдань уроку, змісту і специфіки досліджуваного музичного матеріалу, видів музичної діяльності, рівня музично-творчих здібностей школярів, їх інтересів і переваг використовувати різноманітні форми навчальної діяльності і їх доцільні поєднання, що дозволяють стимулювати творчу діяльність і сприяють підвищенню рівня творчої активності молодших школярів у процесі музичної діяльності.

Розглянуті нами форми навчальної діяльності зберігають свої організаційні можливості і в рамках музичного навчання молодших школярів. Дотримуючись поняття «форма навчальної діяльності», ми виділяємо такі форми навчальної діяльності на уроках музичного мистецтва: фронтальну форму колективного характеру; фронтальну форму індивідуального характеру; групову форму; диференційовано-групову форму; індивідуальну форму; індивідуально-групову форму.

Використання тієї чи іншої форми навчальної діяльності визначається як змістом, структурою самого уроку музичного мистецтва, його «драматургією», так і специфікою видів музично-творчої діяльності учнів. Відзначимо, що уроки музики за своїм змістом виходять з конкретних цілей і завдань, тематизму тієї чи іншої програми і за типами побудови класифікуються, як правило, на

уроки: введення в тему, поглиблення та узагальнення теми. До них слід віднести такі види музичної діяльності, як слухання музики, хоровий спів, гра всім класом на найпростіших музичних інструментах. Фронтальна форма навчальної діяльності, як загальноприйнята в системі масової музичної освіти, розрахована в цілому на роботу учнів в єдиному темпі при наявності загального рівня підготовленості і музичних можливостей. У процесі фронтальної роботи на уроці вчитель повинен відповідно до урахувань індивідуальних особливостей учнів чітко планувати їх навчально-музичну діяльність, здійснюючи при цьому своєчасний контроль за ходом і темпом роботи, якістю засвоєння знань і формування умінь і навичок. Однак в умовах великої наповнюваності класів, у яких учні значно розрізняються за своїм музичним здібностям і особистісними якостями, учитель не завжди має реальні можливості у здійсненні особистісно-орієнтованого підходу. Вважаємо за необхідне застосовувати на уроках музики ці та інші форми навчальної діяльності учнів. У цьому випадку великі можливості представляють групові та індивідуальні форми навчальної діяльності.

Доцільне поєднання зазначених вище форм і видів музичної діяльності, обумовлене музично-освітніми завданнями, конкретним рівнем загальних і музичних здібностей учнів, їхніх інтересів, потреб, параметрами нового і відомого в змісті уроку музичного мистецтва, і зумовлює можливість досягнення оптимального результату в роботі вчителя.

Творча активність молодших школярів у музичній діяльності може бути визначена як інтегративна діяльнісна риса особистості, що характеризується проявом творчості та виражається у підвищеному емоціональному інтересі до музичної діяльності, у прояві художньо-образної уяви; в прагненні до самостійності і пошуку нового у вирішенні музично-творчих завдань; в спрямованості на пошук нового в виконавській діяльності, в процесі слухання музики; в спрямованості на власну творчу музичну діяльність.

Структуру творчої активності молодших школярів ми розглядаємо через систему мотивів, творчих здібностей, умінь творчої діяльності, які об'єднані в два компоненти: емоційно-мотиваційний і змістовно-операційний.

Емоційно-мотиваційний компонент передбачає наявність у молодших школярів спрямованості на творчу діяльність, яка виражається в допитливості та інтересі до улюбленого виду діяльності, в активності, ініціативності, самостійності при виконанні завдань творчого характеру. Змістовно-операційний компонент покликаний

забезпечити реалізацію спонукань до музично-творчої діяльності школярів. Якщо мотиваційна сфера особистості є свого роду стартовим механізмом музично-творчої активності, то її фундаментом є творчі здібності.

Для визначення рівня розвитку творчої активності молодших школярів у музичній діяльності виділені показники музично-творчої активності молодших школярів: емоційна чутливість до музики; художньо-образна уява; самостійність у музично-пошуковій діяльності; спрямованість на власну творчу діяльність.

Однією з визначальних умов, що дозволяють мобілізувати досліджувану діяльність молодших школярів є оптимальне поєднання на уроці музичного мистецтва різних форм навчально-музичної діяльності, яка розуміється як певним чином впорядкована структура, обумовлена метою, завданнями, змістом і методами музичного навчання, що здійснюється на кожному конкретному етапі.

Музично-творча діяльність протікає у формі навчальної діяльності за умови, коли школярі відтворюють сам процес народження музики, самостійно здійснюють творчий відбір виразних засобів, інтонацій, які, на їхню думку, краще і повніше розкривають художньо-образний зміст твору, творчий задум автора. При цьому учні проникають у твір, пізнаючи саму природу музичної творчості, музичного знання, розкривають в цілісному самоцінному мистецтві його сутнісні внутрішні зв'язки і відносини. У той же час осягнення музичних знань, організація слухання музики, пластичного інтонування і т.і., відбуваються на уроці музики, як правило, в умовах фронтальної роботи. Однак, при цьому ставиться завдання максимально стимулювати індивідуально творче сприйняття музики кожним школярем. Організація власне-творчої музичної діяльності школярів (імпровазація вокальна, інструментальна) відбувається в основному в індивідуальній формі музичної діяльності. Звідси виникає основне протиріччя між потребою учнів активно і діяльнісно освоювати твори мистецтва і відсутністю у педагогів навичок організації такої роботи. Цілком природно, що організація повноцінної музично-творчої діяльності вимагає певних умов, однією з яких, на наш погляд, є оптимальне поєднання на уроках музики різних форм навчально-музичної діяльності.

Розвиток сприйняття музики є найважливішим завданням музичного освіти школярів, воно здійснюється в процесі всіх видів музичної діяльності досить індивідуально. Правильно організоване слухання музики, різноманітні прийоми активізації сприйняття (наприклад, через рух,

гру на найпростіших музичних інструментах, а також вокалізацію тем) сприяють розвитку інтересів і смаків учнів, формуванню музичних потреб, розвитку творчої активності.

Тому поряд з класною роботою по слуханню музики слід використовувати інші форми, що сприяють вихованню музично-слухових уявлень, а отже, активізують весь процес музичного сприйняття молодших школярів. Так, наприклад, після прослуховування музичного фрагмента учням пропонується висловити в малюнках, або через кольорову гаму чи графічне зображення своє бачення музичного образу, виявляючи тим самим глибину індивідуального осягнення музично-образотворчих та музично-виражальних засобів твору.

Під час слухання музичного твору можна організувати і диференційовано-групову роботу, при якій різні групи учнів втілюють музичний образ через різноманітні види творчої діяльності.

Задля кращого відчуття внутрішніх зв'язків між різними видами мистецтва, можна розділити клас на три групи, наприклад: «музиканти», «художники», «літератори» і запропонувати кожній з них передати своїми засобами музичний образ. У такому випадку і до комплектування груп учнів можливий інший підхід, при якому учні об'єднуються в одну групу не по рівню музичних здібностей, а на основі спільних інтересів і бажань. Таке завдання, яке виконується в умовах даної форми навчально-музичної діяльності, активізує колективний пошук, сприяє виявленню творчих можливостей дітей, стимулює спілкування і взаємодію в групі, формує вміння виробництва колективної думки, розвиває творчу активність кожної дитини.

З метою розвитку творчої активності молодших школярів у процесі формування вокально-хорових навичок учнів поряд з фронтальними формами можуть бути також застосовані групові та індивідуальні форми навчальної діяльності. Так, наприклад, працюючи над піснею чи вокальною вправою, вчитель ділить клас на групи по голосам (або іншим особливостям) і окремо займається з кожною з них. Учитель повинен прагнути до того, щоб діти зі слабкими і середніми природними музичними даними набували правильних навичок роботи нарівні з дітьми, які від природи мають хороші музичні здібності. Саме тому основним у методиці навчання співу на уроках музики повинен бути диференційований підхід до учнів, чому сприяють застосування різних форм навчальної діяльності.

Відзначимо і форму, що представляє собою театралізоване виконання пісні, в якому на тлі всього класу виступає в ролях група учнів, обрана за певними ознаками. З метою розвитку творчої активності можливе застосування ігрової форми, при якій школярі отримують творчі завдання, пов'язані з вокальною імпровізацією – музичним діалогом, музичною бесідою між учителем та учнями, між парами учнів, між солістом і всім класом. При цьому продовжується лінія розвитку навичок вокальних імпровізацій – створення мелодії з опорою на задану інтонацію, мотив, виконання народних пісень, інсценування відомих народних казок, спів нескладних партій дійових осіб з дитячих опер.

У такому вигляді музичної діяльності, як гра на найпростіших музичних інструментах, форми навчальної діяльності вибираються залежно від конкретних завдань, які вчитель ставить по відношенню до інструментальної творчої діяльності учнів. Для формування творчої активності в інструментальній діяльності також можливо розподіл класу на групи. Групова форма сприяє ефективності роботи над розвитком музично-ритмічного чуття і тембрового слуху учнів. Як диференційовано-групова, так і індивідуалізовано-групова форми мають місце також і в різноманітних музично-дидактичних іграх, що дозволяють учням в процесі гри на музичних інструментах вести роботу з розвитку основних компонентів їх музично-творчої активності.

Закріпивши уявлення школярів про ритмічний рух мелодії пісні, пульсацію в музиці і ознайомивши їх з цими термінами, можна запропонувати самостійно користуватися ними при аналізі партій в ритмічних партитурах пісень-мініатюр, при виборі супроводу до п'єс для слухання музики, до творів вокально-хорового репертуару. Згодом, можна поділити клас на групи дітей та мінятися ролями при повторному виконанні творів. Гра на найпростіших музичних інструментах як один з видів колективної виконавської творчої діяльності учнів сприяє прояву і розвитку музичних здібностей дитини, вихованню художнього смаку і інтересів, формуванню творчої активності дітей. Інструментальне музикування – це насамперед форма творчого самовираження дитини при досягненні їм музичного твору.

Особлива роль у розвитку творчої активності, на наш погляд, належить дитячій імпровізаційній творчості, оскільки вона розвиває уяву, фантазію, формує позитивні якості особистості. До основних видів імпровізації належить вокальна, інструментальна, музично-пластична з

елементами театралізації. Кожен із зазначених видів імпровізації може знайти своє рішення в тій чи іншій організаційній формі. Так, наприклад, в умовах фронтальної роботи класу можна використовувати музично-пластичні або ритмічні імпровізації, імпровізаційний акомпанемент на дитячих музичних інструментах до музичного фрагменту, творчі роботи у вигляді малюнків, або графічного зображення в процесі сприйняття дітьми музичних творів.

Найбільш доцільною для організації імпровізації, на наш погляд, є індивідуальна форма, яка дозволяє не тільки оптимально використовувати різноманітні види імпровізаційної діяльності учнів, а й враховувати і коригувати їх особистісні якості і особливості творчого розвитку. В особливій мірі це стосується учнів, які виявляють посилений інтерес до творчості і мають певний рівень музично-творчих здібностей, що відповідають високому рівню розвитку творчої активності.

Висновок. На основі синтезу теоретичних і практичних узагальнень в проведеній нами діяльності, вважаємо, що на уроках музики можливе оптимальне поєднання форм навчально-музичної діяльності, при якому, відповідно до дидактичної мети, специфікою музичного матеріалу і видами музичної діяльності створюються необхідні передумови для розкриття в кожного учня своїх індивідуальних музично-творчих здібностей, підвищення рівня його творчої активності.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Гришанович Н. Н. Приглашение к творчеству // Проблемы реформы музыкального воспитания в общеобразовательной школе. – Минск, 1990. – 154 с.
2. Философский энциклопедический словарь / Гл. ред.: Л. Ф. Ильчев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов. – М.: Сов. энциклопедия, 1983. – 382 с.
3. Грачев Г. Творчество, жизнь, искусство // Г. Грачев. – М.: Детская литература, 1980. – 143 с.
4. Венчеренко Н. А. Диалектика творчества и образования // Философия, социология, педагогика: Материалы науч. конф. / Отв. ред. Д. Ф. Козлов. – М., 1984. – С. 91–101.
5. Чередов И. М. Система форм организации обучения в современной общеобразовательной школе. – М.: Педагогика, 1987. – 152 с.
6. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания / Б. Ананьев. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1968. – 335 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Сачок Віктор Іванович – старший викладач кафедри теорії та методики постановки голосу Інституту мистецтв НПУ імені М. П. Драгоманова.

Коло наукових інтересів: професійна підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва.